

Tässä teemanumerossa tarkastellaan sellaisia kääntämisen ja tulkkauksen tilanteita, joissa kieltenvälistä viestintää on hoitanut joku muu kuin kääntäjäksi tai tulkiksi koulutettu ammattilainen. Kirjoituksissa tutkitaan useita erilaisia kääntämisen ja tulkkauksen tilanteita. Useat niistä ovat arkisia, mutta myös viranomaistilanteet ovat esillä.

Miksi on tärkeää tutkia maallikkokääntämistä? Eikö sitä ole tutkittu jo maailman sivu? Eikö alan tutkijoiden pitäisi keskittyä ammatillisiin tilanteisiin? Vastaus on teemanumeron perusteella selvästi kielteinen. Suomalainen yhteiskunta on monikielistymässä, ja meidän on hyvä havaita, että kääntäminen ja tulkkaaminen arkipäiväistyvät entisestään. Niistä on tulossa lähestulkoon kansalaistaito. Jos kääntäminen ja tulkkaus on ollut aikojen saatossa osa monen ihmisen työnkuvaa, jatkossa se on sitä entistä useammin. Sairaanhoidajat, poliisit, opettajat, päiväkodin henkilökunta, papit, toimittajat, kouluttajat ja erilaiset asiakaspalvelijat joutuvat työtehtävissään yhä useammin *toistamaan* omia tai toisten viestejä muilla kielillä tai omalla kielellään – niin kirjallisesti kuin suullisestikin. Tätä viestinnällistä ilmiötä luonnehtiva ilmaus *translatorisuus* liittyy elämäämme monella tapaa.

Maallikkokääntämisen perinpohjainen käsitteellinen jäsentäminen auttaa näkemään ilmiön laajuuden. Kääntämisestä tai tulkkauksesta onkin usein vaikea sanoa mitään yleispätevää, sillä ne ovat sellaisinaan liian monimuotoisia ehdottomien väitteiden kohteita. Kun maallikkokääntämistä (ja -tulkkausta) pilkotaan palasiin, kun sen ilmiötä asetetaan erilaisille jatkumoille tai kun sitä tarkastellaan esimerkiksi toimijoiden taustamuuttujien avulla, voidaan huomata, miten moni-ilmeinen aihepiiri on kyseessä. ”Luonnollista” kääntämistä, siis sitä, mitä monikielisten ihmisten katsotaan itsestään osaavan ja harjoittavan, ei voidakaan ilmiönä tyystin sivuuttaa käännöstieteessä, vaikka arkista esioletusta *kaikkihan osaa vittu kääntää* julistettiin taannoin tamperelaisten kääntäjäopiskelijoiden ainejärjestöpaidoissa. On ryhdyttävä kenttätöihin ja katsottava, miten asiat ovat ja missä tarkoituksessa kulloinkin on toimittu.

Edellä sanottu ei tarkoita sitä, että kääntämisen ja tulkkauksen tehtäviin keskitettyjä ammattilaisia tai heidän työhönsä liittyvää tutkimusta tarvittaisiin vähemmän – päinvastoin. Monikieliset kohtaamiset lisääntyvät yhteiskunnassamme sitä mukaa kuin eri kieliä puhuvien ihmisten määrä kasvaa. On opittava erittelemään kieltenvälisiä viestintätilanteita ja ratkaistava niitä eri keinoin. Joissakin tilanteissa tarvitaan tiukempaa viestinnän asiasisällön, muodollisen tarkkuuden ja kattavuuden hallintaa kuin toisissa. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi oikeudenkäynnit ja lääkärin vastaanotot. Kun tutkitaan sellaista oikeudenkäynnin tulkkausta, jossa asialla on maallikkotulkki, on hyvin nopeasti mahdollista nähdä, miksi viestintään tarvittaisiin viestintätilanteen kaikin puolin hallitseva ammattilainen – tai jos pohditaan potilaan ja lääkärin välisen keskustelun tulkkausta, hoitovaste voi olla parempi, kun potilas todella ymmärtää, miten hän hoitaa itseään leikkauksen jälkeen. Maallikkotulkkauksen ja -kääntämisen tutkimus osoittaa siis myös ammattilaisuuden tarpeen, jos aineistosta

käy esiin ammattimaisuuden puute. Kääntäminen ja tulkkaus eivät ole eriytyneet omiksi työnkuviksiin vahingossa vaan tiettyihin tehtäviin tarvitaan erikoistuneita ammattilaisia.

Mitä tulee suomen kieleen, se joutuu kohdekielenä lähdekielten rakenteiden, käsitteellisten vaikuttimien, uusien ajattelutapojen ja muotisanavirtausten koetinalustaksi. Maallikkokääntäjät ja -tulkit eivät ilmeisesti useinkaan ole samalla tavalla kiinnostuneet huolehtimaan kielellisestä ilmaisustaan kuin valveutuneet ammattilaiset. Siksi voisi varovasti arvella, että maallikkokääntämisessä kieli on kovemmassa myllerryksessä kuin koulutettujen ammattilaisten huomassa. Ammattilainen lienee konservatiivisempi.

Kielen laatuun on vedottu viime aikoina usein, kun TV-kanavilla on näytetty aikaisempaa halvemmalla ostettuja ruututekstejä. Kääntäjä voi tehdä myös halvalla ja ilmaiseksi hyvää jälkeä, mutta näin toimimalla tuskin voi harjoittaa kääntämistä leipätyökseen. Myös muun median kieli on usein käännettyä. Ajatellaan vaikka monia verkon uutistekstejä tai erilaisia sosiaalisen median ympäristöjä. Käännösten maallikko- ja ammattilaistuottamisen tilanteita ja niiden taustoja sekä vaikutuksia on siksi syytä miettiä. Kaunokirjallisuuden suomennokset ovat ainoastaan jäävuoren huippu, kun puhutaan kääntämisen ilmiöistä ja niiden vaikutuksesta arkeemme – siis kiellemme käyttöön ja sen käyttötapojen kehittymiseen.

Kääntämisen ja tulkkauksen tarve on räjähtänyt. Siihen käytettävä tai käytetty raha ei kuitenkaan ole lisääntynyt samassa suhteessa. Siksi esimerkiksi erilaisten kääntämistä automatisoivien ohjelmien käyttö on lisääntynyt. Myös Suomessa on jouduttu tottumaan konekäännettyihin viesteihin, joissa on sisällöllisiä ja kielellisiä puutteita. Nämä viestit on usein helppo tunnistaa käännöksiksi. Kääntämistä viestinnän taustalla on vaikeampi huomata silloin, kun se on kielellisesti moitteetonta, tai tilanteissa, joissa viestintä ei ole omin silmin havaittavan kääntäjän tai tulkin roolissa toimivan tuottamaa.

Huoliteltuun kieleen ei enää ole kaikissa olosuhteissa varaa eikä myöskään välttämätöntä tarvetta. Monesti on oleellisempaa muistaa, että on olemassa kieliryhmiä, joille puutteellisestikin omalla kielellä esitetty viesti on paljon tärkeämpi kuin ei viestiä ollenkaan. Tässä yhteydessä kannattaa miettiä *osallisuuden* ja *kuulumisen* käsitteitä. Kääntäminen ja tulkkaus yhdistävät ja mahdollistavat porukoihin kuulumisen, ihan vaikkapa työpaikan lounaspöytäkeskustelussa, mutta mitä ne mahdollistavatkaan esimerkiksi maahan tulevalle pakolaiselle tai turvapaikanhakijalle, jonka on rakennettava koko elämänsä uudelleen itselleen vieraassa kielyhteisössä? Näitä kysymyksiä on hyvä miettiä, kun jatkaa teemanumeroon perehtymistä.

TUIJA KINNUNEN
etunimi.sukunimi@uef.fi

* * *

Tämän teemanumeron on koontanut työryhmä Leena Kolehmainen, Esa Penttilä ja Nina Pilke.